

רל"ד שבת שחרית, קורין לאותו שבת: שבת שענ"ק וויי"ן¹, חיוב הוא לקרא לחתן² לשלישי³, ועושין לו ב' משכרך, חד לנדר⁴.

הכלה באה לב"ה קודם ברכו⁵, וצעיף, שקורין: מיקי שלייאר⁶, על ראשה. ומיום ההוא והלאה אינה זו השלייאר מעל ראשה, עד יום מותה, אינה רשאי לגלות שערך נגד הבריות⁷. כשמוציאין הס"ת, הנשים הולכין עם הכלה לביתה, ומשימין צעיף חשוב, מי"ט גפלינדר"ט אי"ן דע"ר שטיר"ן⁸, על ראשה. ומוליכין אותה פעם שנית

הגהות

לקרא לחתן לשלישי. אפילו אם יש לקרות אחריו רבנים ופרנסים (ק).
חד לנדר. לטרא שעוה (ק) למאור, וא' לכבוד משפחתו⁴ (ק.מ.).
ומשימין צעיף. מסירין לה הטיק"א שלייאר, ומשימין על ראשה שלייאר חשוב מאוד (ק).
פעם שנית לב"ה. שאר מנהג שענ"ק וויי"ן, כמנהג בכל מקום (ק).

אוצר החכמה

שולחים כוסות גדולים מלאי יין. ולראיה שהשבת אחר החתונה קורין האשכנזים: שענקוויין. דברי ר"א פולד מקבלים חיזוק מעדותו של ר"י שמש, עי' להלן הע' 12. על כך ששבת שאחר הנשואין היתה מכונה "שענקוויין", השוה סדר ברילפט דפפד"מ, סי' ב'; שו"ת גבעת פנחס (לבעל ההפלאה), סי' י"ח; תשו' ר"נ מאז בשו"ת מטה לוי, ח"א, סי' י"ט; כת"י רנ"ה פלעש מאופנבאך, מובא ע"י ביאלר, מן הגנוזים, ח"ג, עמ' 84; ר"א טנדלאו, Sprichwörter, עמ' 390. וראה להלן סי' רע"ג על "וויי"ן שענק" — מכירת יין. 2. כן בלבוש החור ומג"א סוף סי' רפ"ב; מקור חיים (בכרך), וביאור הלכה, סי' קל"ו. ר' סיני לואנץ בהגהה לרי"ל קירכום, עמ' רפג, כותב: "כל זה אם יש לו חזקות ערוונות כאן, אבל אם אין לו חזקות ערוונות כאן אזי אין הוא מחויב לקרות אותו לס"ת בשבת שלאחר חתונתו". על עירוונות השוה לעיל סי' ר"ל הע' 24.

3. כ"כ רי"ל קירכום, עמ' עז (הגהה ט), דפג. ובמקור חיים סי' קל"ה סעי' ו' כתוב: "שאר חיובים... אין להם מקום קבוע... חתן... יש לו מקום קבוע ע"פ המנהג לקראו שלישי". וראה להלן סי' רל"ה שגם בשבת נשואין החתן עולה שלישי.

4. כ"כ רי"ל קירכום, עמ' עז (הגהה ט): "ונותנין לו ב' מי שבירך, אחד כמו לשארי קרואים ואחד לנדר". וראה להלן סי' רל"ה הע' 50.

5. השוה להלן סי' רפ"ח, גבי יולדת היוצאת לביה"כ.

6. ראה לעיל סי' ר"ל והע' 29 שם.

7. עי' שו"ע או"ח סי' ע"ה סעי' ב' ואה"ע סי' כ"א סעי' ב'.

8. mit geflindert an der Stirn, עם אימרה על

היטב שם הוסיף על דברי המג"א: "ובקצת מקומות נוהגים שהבתולות הולכות לבה"כ נשים [לעזרת נשים] לשמוע המגילה". וכן הקילו בוורמיישא, עי' לעיל סי' רי"ח. ונראה שהקילו תמיד בהבאת ילדות קטנות לעזרת נשים מפני שלא שייכא בהו כל הני טעמים שנאמרו בבתולות. כך משמע בתקנות ק"ק וורמיישא משנת תט"ז, עמ' 178: "קיין מעדכי זאל מן כלל ניט לבה"כ של אנשים דרפן נעמן, בקנס הנ"ל [ליטרא שעוה], בבה"כ של נשים מאגן זיא וואל איין קינר נעמן". (במחזור ויטרי, סוף סי' ע"ו, מבואר: "נהגו בנות ישר' קטנות לבא לבתי כנסיות ולבתי מדרשות, כדי ליתן שכר למביאיהם").

מכאן שיכלו הנשים ללכת לביה"כ באופן חופשי רק בשבת הראשונה אחרי נשואיהן. כך ידוע לנו גם מפפד"מ: "בתולות אסורות לבוא לביה"כ... רק לנשואות ואלמנות מותר לבא לעזרת הנשים... אשה צעירה שהתחתנה מובאת לביה"כ בשבת הראשונה לאחר נישואיה" (Schudt), לעיל סי' רכ"ז הע' 23, עמ' 51-52). ועי' שולחן העזר, סי' י"ב סעי' ט' ס"ק ג'.

סימן רלד

1. Schenk Wein, מזיגת יין ונתינתו. בס' התשבי, ערך "מזג", אומר ר"א בחור: "מזג... בלשון אשכנז: איין שענקען. ובה משתבשין האשכנזים בשבוש יפה, וזה שקורין לדורון: מזיגה. ולשון אשכנזי מטעה אותם, לפי ששתי הלשונויות שוות בלשונם, רוצה לומר: שענקען [לתת מתנה] ואיין שענקען [למזוג]. חושבים שגם בלשון הקודש יש להם שם אחד". על דברי תשבי אלה כותב ר"א פולד, בית אהרן, פפד"מ תר"ן, עמ' 220: "ואני אומר אי אפשר שיטעו בדבר פשוט כזה, אלא נראה (שדורינו חרגם) [שדורונותיהם] בדורות הראשונים היו של יין, והיו

לב"ה, קודם שמכניסין הס"ת להיכל. ואם הכלה מכבד הנשים, בעת שמשימין הצעיף על ראש הכלה, עם יין שרף⁹.

ואח"כ, ביציאת ב"ה, החתן והכלה באין לביתם. ובסעודת שבת שחרית, החתן והכלה יושבין זה בצד זה, אם היא טהורה¹⁰, וכל מי שירצה בכל הקהל שולח להם כוס של יין או יין שרף¹¹, וקורין אותו: שענק וויין¹². ואחר הסעודה, מחננים עם הכלה¹³ על הברייט הויז, או בביתה, ומשמחין אותם. לסעודה שלישית, אחר מנחה, עושין משתה ושמחה¹⁴. ומנהג לקרא לקרובי ולשכני וסרבי"ר¹⁵, ומי שירצה.

ובאותה לילה, שהיא ליל מוצאי שבת, החתן בועל בעילת מצוה¹⁶, ופורש¹⁷.

הגהות

ביציאת ב"ה. ביציאת ב"ה מוליכין הכלה אל כל היולדות בקהילה, לאמר להן: מזל טוב, ואח"כ חוזרת לביתה (ה).

בועל בעילת מצוה ופורש. הכונס בתולה, בועל בעילת מצוה ופורש מיד. וצריכה שתפסוק בטהרה

15. השוה לעיל סי' רל"ב.

16. איחור בעילת מצוה היה רגיל בדורות ההם, והשתדלו חכמי ישראל לבטלו. בשל"ה, שער האותיות אות ק' קדושה (דפוס יוצפאף תרל"ח, ח"א, עמ' 132) הזהיר את בניו מפני "מנהג שהוא גיהנם שעושין חופה בע"ש נע" לעיל סי' רכ"ט הע' 1] והכלה אף אם היא כשרה שוכב החתן אצלה איזה לילות קודם שבוכל בעילת מצוה ואז בא לידי חטא... ע"כ יהיה ש"ש מקודש על ידם שתעשו חתונה לבניכם כציווי רז"ל בתולה נישאת ליום רביעי, ויבעלנה בעילת מצוה כלילה ההוא... אני מצוה בתוקף ציווי ועליכם לקיים גזרותי כבנים לאב וכתלמידים לרבם". לגזירת של"ה זו מכוונים דברי יוסף אומץ, עמ' 332: "הגאון מהר"ר ישעי' סג"ל ז"ל כתב מירושלים לחוץ לארץ גזירות חמורות לבעול בעילת מצוה בליל ראשון, מפני העון הגדול דמוציא זרע לבטלה, והאריך בכתביו מאד בזה לכן בעל נפש יזהיר לבנו על ככה". אעפ"כ לא זו עדיין המנהג ממקומו, והש"ך יו"ד סי' קצ"ב ס"ק י"א כותב: "נראה דהאידינא שהמנהג לא לבעול רק אחר ב' או ג' ימים אחר הנשואים, אע"פ שהוא מנהג של שטות, ויש בו איסור מכמה טעמים, ונכון לבטלו, מ"מ כיון שהמנהג כך א"כ אם פירסה נדה נכשהיתה טהורה כשנישאת ולא בא עליה ודאי דצריך שימור דהא דלא בעל תחלה היינו משום המנהג, וכן נוהגין להצריך שימור ככה"ג. רבי שמעון עקיבא בער, מהדורא בתרא של עבודת הבורא, זולצבאך תס"ז, דפי' כה, ב — כו, א ממשיך להתאונן: "בעור"ה בדור הזה... משחקים בתינוקות בשעת החתונה ושוכב עם

המצח. השוה לעיל סי' רכ"ד הע' 23.

9. ר"א טנדלאו, שם, כותב: "הכלה מובלת ע"י הנשים לביה"כ, ובהתחלת קריאת התורה שוב מוחזרת על ידן אל ביתה, שם מגישים עוגות פשטידות ועוד... בתקנות הבגדים והאורחים של פראנקפורט שנתקנו ע"י פרנסי הקהל בשנת תע"ה, למשך עשרים שנה, נאסרה החלוקה בעת תפילות הבוקר, והותרה רק סעודת שענק וויין שאחר תפילת מנחה". וכן נאסר הדבר בתקנות ק"ק פיורדא משנת תקמ"ו (לעיל סי' רכ"ז הע' 9), עמ' 192, מחמת הבזבזנות שפשתה ב"צערמאניע" הזו.

10. הא אם אינה טהורה אינם יושבים זה בצד זה, הגם שבסתם אשה נדה שרי כהאי גונא אם יש שום הפסק בין קערותיהם, ע"י שו"ע יו"ד סי' קצ"ה סעי' ג', מ"מ נראה שהחמירו בכלה שפירסה נדה קודם שבא עליה, ע"י לעיל סו"ס רל"א.

11. כתוב ביוסף אומץ, סי' תרנ"ז: "בשבת שאחר הנשואין, שדרך העולם לשלוח מנות לאוהבי החתן והכלה ואבותיהם... דרכם כסל למו לרשום מקבלי המנות על צעט"ל". ר"א טנדלאו, שם, אומר: "ידידים וקרובי משפחה, ובעיקר אלה שהיו אורחים בחתונה, נותנים במתנה בקבוק יין אחד או יותר".

12. כך כינו כל משלוח יין לשם כבוד. וכ"כ לעיל סו"ס ל"ט: "אורח הבא לכאן... מכבדין לו בשבת... שוגרין לו בסעודת שחרית שבת כוס של יין או יין שרף, וקורין אותו שענק וויין". וע"י לעיל הע' 1.

13. ע"י לעיל סי' רכ"ז הע' 49.

14. כן בב"ח אה"ע סי' ס"ב ד"ה ושבת. וע"י תרומת הדשן, סי' ד'.

ארוסתו ג' או ד' לילות קודם שבועל אותה ומוציא כמה פעמים זרע לבטלה, ואין מי שמוחה בזה, אוי לאותו בושא אוי לאותו כלימה". וקשה היה לחכמי הדור לבטל את המנהג הזה מפני לעג הבריות. כך כתוב בקיצור של"ה, אות ק' עניני הו"ל: "אפילו אם אחד רוצה לקיים ולבעול... מיד בעילת מצוה... הוא והכלה לשחוק וללעג בין הבריות ונחשב בעיניהם כפריצות וכאילו היה עושה מעשה רע ח"ו... כל מי שמסדר קדושין ראוי להשגיח על זה ויאמר לקרובי החתן והכלה שידבר לב החתן... מגודל העבירה זו... ועי"ז יתפשט המנהג בתוך ההמונים ולא ילעיגו עוד על החתן או על הכלה". ועי' נוהג כצאן יוסף, עמ' קטו. האזהרות הרבות של הרבנים נשאו פרי וקמעה קמעה התקבלה ההנהגה הישרה לבעול בלילה שאחר החופה, כפי שאנו רואים בשו"ת אור נעלם, סי' נ"א; רש"ז גודרשהיים, מקור חיים ותפארת צבי, סי' קצ"ב, מקור"ח ס"ק י"ב וי"ג.

והנה על התהוות המנהג לאחר את הבעילה יש לשאול בלשונו של החת"ס (חידושי חולין דף ז, ב ד"ה אמרי) לגבי התהוות החילוקים: "הנה השל"ה וכל גדולי ישראל צווחי ככרוכי... והנה דבר זה נתפשט בתפוצות ישראל מאוד מאוד... וחלילה לנו לחשוב כן על צדיקים וטובים קדמונינו שהנחילו לנו ירחי שוא ומשאות מדיחים, איך לא סקלום אנשי דורם אז כשהתחילו לקלקל". וא"כ מצוה ליישב. ונראה איפוא שהדבר צמח בכשרות. כי ברוב תקופת הראשונים היה המנהג הפשוט באשכנז לעשות את הנישואין בערב שבת, עי' לעיל סי' רכ"ט הע' 1, ולפיכך ראוי היה לבעול בלילה הראשון שהוא ליל שבת, ואף שמסקנת ההלכה היא שמותר לבעול בתולה בשבת, עי' שו"ע אה"ע סי' ס"ג סעי' א', החמירו בזה כמה ראשונים, כי השתא אין בקיאת בהטיה, עי' הגהות אשרי כתובות פ"א סי' י'; אגודה, שם סי' ו'; ונראה שהמנהג הפשוט היה כן שלא בעול בליל שבת, מדברי הרוקח, סי' שני"ה שביום השבת נותן החתן בחיקה של הכלה מקטורן וכו', וזה אפשר לו לעשות רק אם היא עדיין טהורה, והיינו שלא בא עליה בלילה. (וראה להלן הע' 76, שבדורות המאוחרים כאשר הקדימו בעילת מצוה לליל הנישואין, לא היה החתן מעביר את בגדו לכלה בעצמו). גם "בימי מהרי"ל לא נהגו לבעול בתחלה בשבת", כפי שדייק בשו"ת חת"ס יו"ד סי' קפ"ט מלשון מהרי"ל בהגהת ש"ד. וכך נהגו אף בדורות הבאים. אומר הב"ח או"ח סו"ס פ"א: "ראיתי בכתב שכתב הרב מוהר"ר ישעיה סג"ל הורו"ץ מירושלים תוב"ב, להחזיק הפסק של האגור' והגהת אשרי... במלכותינו נתפשט המנהג דאין בועלין בתחלה בשבת... ואין להורות לבטל המנהג". המנהג לא לבעול בשבת הובא גם בשו"ת מהר"ם לובלין סי'

נ"ג; ש"ך יו"ד סי' קצ"ז ס"ק ג'. לפי מנהג זה הוכרחו בדורות הראשונים לדחות את הבעילה מהלילה שאחר הנישואין, הוא ליל שבת, ללילה שאחריו, הוא ליל מוצ"ש. וכך נקבע ליל מוצ"ש לליל בעילת מצוה. וכאשר החלו באשכנז בדורות המאוחרים לעשות נישואין בימי רביעי, כמבואר לעיל סי' רכ"ט הע' 1, כבר הורגל העם והושרש אצלו שמוצ"ש הוא זמן בעילת מצוה. מה גם שניתן היה למצוא לזה אסמכתא בלשון המשנה ברכות טז, א: "חתן פטור מק"ש לילה הראשונה ועד מוצ"ש אם לא עשה מעשה". ובדברינו אלה מצאנו דרך להבין איך בא המנהג לבני אשכנז. אך עדיין תמוה המנהג בפולין, אשר בה נהגו גם בדורות האחרונים לעשות נישואין בע"ש, כמבואר שם, ואעפ"כ נתפשטה גם אצלם הקלקלה לדחות בכמה לילות את הבעילה. כבר הבאנו לעיל מדברי הפוסקים בפולין נגד המנהג הזה, הרי שהיה נהוג אצלם, וכ"כ להדיא בקיצור של"ה, שם: "בארץ אשכנז על הרוב עושין החופה באמצע השבוע ואינן בועלין עד מוצאי שבת, ובארץ פולין עושין החופה בע"ש, ואם הכלה היא כשרה שוכב החתן אצלה איזה לילות קודם שבועל בעילת מצוה". גם הט"ז או"ח סי' ר"פ ס"ק ב' כותב על בני ארצו פולין: "מה שנוהגים שלא לבעול בשבת הוא מפני הבושא, דלא בזיזה [רגילה?] עדיין עמו, ואפילו במ"ש רוב פעמים שאין בועלים". ואולי הושפעו בני פולין ממנהג טעות באשכנז לדחות את הבעילה בכמה לילות, כי סברו דטעמא איכא בזה, שלא יבעול בבהילות כגרגון באכילה ושאינו מדרך הצניעות ליקרב אליה עד שתהא רגילה עמו.

אפשרות נוספת להתהוות של המנהג הזה היא, כי נשתלשל ממה שהיה נהוג בתקופה קדומה באשכנז: "באלו המקומות, חתן פורש מאשתו לאחר בעילה ג' לילות ולא יותר", וגדולי הדור "מנעו רבים מדבר זה". עי' ראבי"ה, סי' קצ"ב. ומנהג תמוה זה מקורו כנראה במה שמצינו בחבור הקדמון "חלוף מנהגים בין בני א"י ובין בני בבל", סי' ו': "אנשי מזרח אוסרין כלה על בעלה כל שבעת הימים, מפני שהיתה בתולה ונעשת נדה. אנשי א"י על שהוא מוציא דם בתולים בצער, מיד מותרת". בני אשכנז הראשונים נמשכו בהרבה מנהגיהם אחר בני א"י (עי' מה שכתבתי בפתיחה לחלק א' של ספרנו, עמ' 80-85), ולפיכך התיירו דם בתולים, ובעלוה שנית לאחר ג' ימים. אולם כאשר מנעום חכמי הדור מבעילה שניה לאחר ג', העדיפו החתנים לוותר על בעילת מצוה בלילה הראשון, אולי משום שבתקופה זו כבר עשו נישואין בערבי שבתות ולא יכלו לבעול באותו לילה, ושמרו על הבעילה השניה שנשתרשה כמנהג ישן, והיינו זו לשאחר ג' ימים.

17. כן בשו"ע אה"ע סי' ס"ג סעי' א'.

ולילה שאחרי בעילת מצוה, קונה החתן דגים, ועושה סעודה²⁴, וקורא קרוביו ומחותניו²⁵, ומי שירצה, והיא לראי' שהיתה בתולה²⁶, כמו וראשה פרועה²⁷. וקורין לסעודה ההיא: וי"ש מול²⁸.

הגהות

ותבדוק כל שבעה¹⁸. ולא תתחיל למנות עד יום ו'¹⁹ לשמושה. ונוהג עמה ככל דיני נדה²⁰. ואם הכלה, או בעלת הבית שהיא אצלה בבית, אם אין לה אם, היא מראה בתוליה להרבני' ולא יזו נשים זקנות צדקניו', לראי' שהיא בתולה²¹. והכלה, אחר בעילת מצוה, אינה יוצאת מפתח ביתה, עד שבת הסמוך²², ואז הולכות לב"ה כליל ו', בפעם ראשון²³, ואח"כ הולכות למקום שתירצה כדרכה. ואם הוא בשבוע שחל בו פורים, הולכות לב"ה לקריאת המגילה, ולכל מקום שתירצה, כדלעיל בסי' (ר"ך) (רי"ח). (ה). דגים. הרבה (ק).

קרוביו ומחותניו ומי שירצה. קרוביו וקרובי הכלה, ותו לא (ק).

רדב"ז ח"א סי' קע"ה; סיפור מעשה שבתי צבי מאת ר' ליב ב"ר עוזר, ירושלים תשל"ח, עמ' 19.
22. עי' לעיל סי' רכ"ז והע' 22 שם.
23. עי' לעיל סי' רל"ג והע' 2 שם.
24. ברוקח סי' שנ"ד נאמר: "ביום שני של אחר נשואין רגילים לאכול דגים". ברמ"א, יו"ד, סי' שצ"א סעי' ב': "אותה סעודה של דגים שעושים לאחר הנישואין". ובשו"ת שער אפרים, סי' קי"ב: "ותוך שבעת ימי המשתה עשו סעודת דגים, כנהוג לעשות אחר בעילת מצוה". הקשר בין הדגים לבעילת מצוה מבואר בשו"ת הב"ח החדשות, סי' נ"ה: "דוקא ביום ב' שהוא לאחר הנישואין, שכבר בעל בעילת מצוה כליל ב', ולכך רגילין לאכול דגים, משום ברכה דדגים דאי' פ"ק דכתובות". הב"ח מרמוז על דברי הגמ' בדף ה, א: "דתני בר קפרא, כתולה נשאת ברביעי ונבעלת בחמישי [רש"י: משתחשך ברביעי ותיכנס ליל חמישי], הואיל ונאמרה בו ברכה לדגים [רש"י: פרו ורבו ומלאו את המים כו' (בראשית א)], אלמנה נשאת בחמישי ונבעלת בששי, הואיל ונאמרה בו ברכה לאדם".
25. מ"ש בב"ח, שם: "באותו סעודה כליל ב' אין עושין סעודה כ"א לקרובים, וכולם יושבין בבית חורף וסועדין ביחד אצל חתן". כונתו ליום ב' שלפני בעילת מצוה.
26. כמבואר בגמ' הנ"ל שהיו מדקדקין שתחול ברכת דגים על כתולה דוקא.
27. עי' כתובות טו, ב. השוה למנהג להוליך הסבלונות בגלוי, לעיל סי' ר"ל (הע' 11), ולהלן פרק "קצת טעמים" (הע' 48).
28. Fisch Mahl, סעודת דגים. בניקולשבורג היה

18. כן בשו"ע אה"ע סי' ס"ג ויו"ד סי' קצ"ג.
19. אולי צ"ל יום ה'. עי' שו"ע ואחרונים שם, וש"ך סי' קצ"ו ס"ק כ'.
20. לענין הרחקה, ועי"ש.
21. הבריייתא כתובות יב, א אומרת: "ביהודה בראשונה היו מעמידין להם שני שושבינין אחד לו ואחד לה כדי למשמש את החתן ואת הכלה בשעת כניסתן לחופה". פירש"י: "למשמש, לפשפש ולמשמש במעשיהן באותו הלילה שלא יקלקלו זה את זה במעשיהם בתרמית, שלא יראה זה דם בתולים ויאבד, וזו לא תביא מפה שיש עליה טיפי דמים". ועי' שו"ע אה"ע סי' ס"ח סעי' ב'. המנהג להביא מפה שיש עליה טיפי דמים היה רגיל גם בארצות אירופה. בשו"ת מהר"י מינץ, סו"ס ו', נאמר: "מנהג פה ק"ק פדואה לקחם בראש עם שאר נשים גבירות ונכבדות להראות להם דם בתולות". בשו"ת פנים מאירות, ח"א, סי' ה' נאמר: "ביום א'... נתייחד עם הכלה, וביום ב' הוציאה אם הכלה הסדין ששכבו עליו, ופרש' השמלה ואמרה אלה בתולי בתה". ובשו"ת מאמר מרדכי (הלברשטט), סו"ס נ"ז: "באת אחותו של הבעל לשאול את אם הכלה על דם בתולי כדי להראות ג"כ לנשים אחרים, ע"פ המנהג, ודחה אותו באיזה אמתלא... ולא חשו הקרובים של הבעל... כי גם אצל אחרי' אודמן שלא שלחו הדם בתולי' להראות לנשי אחרים באשר שלא מנהג קבוע הוא אלא למהדרין". ובשו"ת נודע ביהודה, תנינא, אה"ע סי' נ"ב: "ובשחרית הודיעה האשה הנ"ל לאמה ששכב עמה באותו הלילה, ולקחה אמה הסדין והלכה להרב לבדקו, אם ימצא על הסדין דם בתולים, ולא מצא הרב בסדין שום מראה דם... ועי' שו"ת

ר"ה נשואי אלמן ואלמנה¹, אין כלי זמר², ואין שם סבלונות³, ואין שם מאי"ן⁴.

הגהות

נשואי אלמן ואלמנה. בחור שנשא אלמנה או גרושה, אין שם מייאן⁴, והבחור אין נותן סבלונות לאלמנה או לגרושה, והיא נותנת סבלונות לו, ואין קוראין ולעכט"י⁶, וגם אין קוראין איין וורפין⁷, ובשעת החופה לוקחין מקידה של חרס ושוברו ע"ג הקרקע⁵, והאלמנה לובשת בשבת שפינהולץ עטיפתה, דהיינו השטורץ שלה, איבר דען פוישט⁸. ואחר השבת אינה הולכת לב"ה עד שחרית ביום שאחר החתונה⁹. בשבת שפינהולץ אין הרכנית יושבין אותה על הכסא להלבישה¹⁰, ואין עושין סעודת וי"ש מו"ל¹¹. בשעת החופה יש לה העטיפה, שקורין שטורץ, על השלייאר¹². ותכף בבואה לבית, טרם שיושבת לאכול התרנגול עם החתן, הנשים לוקחין השטורץ מעל ראשה, ויושבת בשלייאר לאכול התרנגולת עם החתן. ושאר המנהג כמו נישואי בחור ובתולה דלעיל. אלמן הנושא בתולה, אין הבתולה נותנת לו, אבל הוא נותן סבלונות לה, ושאר כל המנהג כמו בחור ובתולה דלעיל (ה ב).

בחור שנשא אלמנה, ואלמן שנשא בתולה, הבחור נוהג בפני עצמו מנהג בחור שנשא בתולה, והבתולה נוהגת בפני עצמה כאילו נשאה בחור¹³.

4. עי' לעיל סי' רל"א. וכתוב בשו"ת חת"ס, אה"ע ח"א סי' צ"ח: "באלמנה... ליכא מאי"ן באשכנז". והעיר על כך בשו"ת מנחם משיב (קירשבוים), ח"ב, סי' כ' (עמ' 92): "ואפשר היי"ט דמנעו מלעשות מאי"ן באלמנה, משום דאמר' (כתובות יז, ב) ארמלתא לית לה כיסני". כונתו לדברי הגמ' שם: "ארמלתא מאי נרש"י: מה סימנין עושים לאלמנה להודיע שאלמנה נישאת] תאני רב יוסף, ארמלתא לית לה כיסני נרש"י: אין לה קליות וזה סימנה". בשו"ת יד הלוי, ח"ב, סי' ס"ג כתוב שאלמן הנושא בתולה עושין מאי"ן.

5. עי' לעיל סי' רל"א בהגהה והע' 111-114 שם.
6. עי' לעיל סי' רל"א הע' 47 שזה מנהג קליעת שערות, ושייך רק בבתולה ולא באלמנה שחייבת לכסות שערותיה גם קודם חופתה.

7. עי"ש הע' 54.

8. עי' לעיל סי' רכ"ז והע' 39-41 שם.

9. עי"ש והע' 21-23 שם.

10. עי"ש והע' 44 שם.

11. עי' לעיל סו"ס רל"ד.

12. כדרך האלמנות, עי' לעיל סי' רל"א הע' 43. וכתוב בחידושי החת"ס עמ"ס כתובות, מהר"ק, דף יז, ב ד"ה דרדוגי: "בנשואי אלמנה שיש לה צד אבילות על בעל נעורי... המנהג במדינות אלו שהאלמנה אינה נכנסת לחופה בתכשיטים".

13. במהרי"ל ה' נשואין כתוב: "אם הוא בחור והיא אלמנה או אלמן נשא בתולה, יש להן כל דין בחור

מנהג לעשות "פיש מאהל" ביום החופה. עי' תקנות ניקולשבורג, עמ' 65. והשוה ל"מילך מול", סעודת חלב ודגים ביום הסבלונות, לעיל ריש סי' ר"ל. אחרי סעודה זו לא עשו עוד סעודות לכבוד חתן וכלה, אע"פ שלא כלו עדיין ז' ימי משתה. כך כתוב בים של שלמה, כתובות פ"א סי' י"ב: "במדינת הללו דלא נהיגי כל ז' ימי המשתה... האידנא בוודאי שערבה כל שמחה וקושי הגלות וצער המחיה". ובמנהגים שבסוף לבוש או"ח סעי' ל' נאמר: "אין נוהגין עכשיו במדינות אלו למלאות שבעה ימי משתה בנישואין... וכשעושין חופה ביום ה'... נוהגין לעשות סעודות עד אחר השבת". וכן מבואר בשו"ת הב"ח החדשות הנ"ל. בשו"ת כנסת יחזקאל, סי' נ"ט, הובא המנהג לעשות שבעה ימי משתה כמנהג במדינת איטליא. ועי' להלן סי' רל"ה הע' 82.

סימן רלה

1. הוא הדין מגרש וגרושה, עי' בהגהה שלפנינו, אלא שרגילים חכמים לקרוא לכל אלה בשם אלמן ואלמנה. ועי' שו"ע אה"ע סי' ס"ז סעי' ב'; משנ"ב סי' של"ט ס"ק ל"ב.

2. המקור לזה הוא כנראה בגמ' כתובות טז, ב: "רקדו לפני נרש"י: אם יש עדים שרקדו לפני ביום נישואיה] שחקו לפני העבירו לפני כוס של בשורה או מפה של בתולים, אם יש לה עדים באחד מכל אלו כתובתה מאתם". משמע מדברי הגמ' שלפני אלמנה אין רוקדים ושוחקים ביום נישואיה.

3. עי' לעיל סי' ר"ל.

ולוקחין מקידה של חרם, במקום הצנצנת בברכת האירוסין וזורק ומשבר אותו על הארץ.⁵

אוצר החכמה

הגהות

הרב יוסף קארו

האלמן יושב ביום החתונה במקום מושב החתן, ומשימין לפניו י"ב נירות כשאר חתן, אבל מתפלל ומניח תפילין¹⁴. וכן ראיתי שנוהג היה כן הרב מוהר"ר שמשון נר"ו¹⁵, כשנשא אשתו שניי מרת פיגא¹⁶, ביום ג' ד' חשון תכ"ג¹⁷. ובלילה שאחר החתונה, דהיינו בקרובים מו"ל¹⁸, אוכלין שם הבנים והבנו' של חתן וכלה. וכן היו נוהגים בני הרב מהר"ש הנ"ל, ובני הרבנית פיגא הנ"ל, שהיו אוכלי' בסעודת קרובים מו"ל ובסעודת שענ"ק וויי"ן¹⁹. וגם האלמנה אינה יוצאת מפתח ביתה, גם לא לבית הכנסת, עד ליל כניסת שבת שאחרי החתונה⁹.

בנים ובנות, של האלמן או האלמנה, ביום חופת אביהם או אמם, אינן הולכים לבית הכנסת, כל שכן לחופה, ואינם באים לסעודת נשואין. וביום שלאחר החופה, באין לב"ה, ונכנסין ויוצאין אצל אביהם ואמם, ואוכלין שם (ה).

ואין שם סבלונות. ומ"מ החתן והכלה סועדים ביחד כלילה שלפני החתונה עם ב' או ג' אנשים ונשים (ה).

אוצר החכמה

ואין שם מאיי"ן. ואין הקרובים לובשים סרביל דשבת בבה"כ (חות יאיר).

עברו עלי מקודם נלאיתי לכותבן כי יאריך הסיפור במגילה עפה כפולה, כללא דמילת' ערבה כל שמחה אצלי ונתקיים בי בע"כ אתה חיי". מסגנון הדברים נראה שאותן תלאות נוראות אינן טרדות החתונה, אלא דברים ש"עברו עלי מקודם", ומסתבר שמתכוין בזה לפטירתה של אשתו השניה, מרת פיגא במגיפה, בחודשים שקדמו לנשואיו השלישיים "למז"ט". (ה) בשו"ת חוט השני, סי' פ"ו, פונה ר' שמשון אל החו"י בתואר "ר"מ ואב"ד", הוי אומר שזו נכתבה לכל המוקדם בשנת תכ"ז בה עלה החו"י על כס רבנות קובלנץ (עי' ד' קאופמן, רי"ח בכרך, עמ' 47). והנה בתשובה זו חוזר האב ומדבר על היותו "טרוד בעניני החתונה". הרי זו חתונה שלו שהתקיימה אחר פטירת הרבנית פייגא. ור"י שמש מזכיר כאן בנים ובנות של ר' שמשון שהיו נוכחים בנשואיו עם מרת פיגא. החות יאיר שהיה בנו היחיד של ר' שמשון, היה לכאורה בין המשתתפים בחתונה זו, ואילו בתשובה הנ"ל סי' צ"א, תוהה ר' שמשון אם בנו החות יאיר יודע כלל על נשואיו. (ז) העובדה שאשה שלישית של ר' שמשון אינה נזכרת בספר הזכרת נשמות של וורמיישא וכדומה, אינה ראייה לסתור. אפשר שאחרי פטירת ר' שמשון עזבה את המקום, ולא השאירה אחריה קרובים בקהלה, שישלמו עבור הזכרת נשמתה. עי' להלן סי' רמ"ח בהגהה.

18. עי' לעיל סי' רל"ב.

19. עי' לעיל סי' רל"ד.

ובתולה". וכוונת הדברים שם מתבארת בדברי ר"י שמש פה, שלבחור והבתולה מבין בני הזוג יש להם בפני עצמם דין בחור ובתולה. ועי' לעיל סוף הע' 4 וסי' רל"א הע' 31.

14. עי' לעיל סי' רל"א והע' 30 שם.

15. ר' משה שמשון בכרך, אב"ד וורמיישא.

16. אלמנת ר' משה ירמיה נארול, אב"ד קרמניץ ומיץ.

17. כן על מצבת מרת פיגא (לוויזוהן, נפשות צדיקים, מס' 34): "ובחשון תכ"ג נישאת להרב מהר"ר שמשון דרשן אב ב"ד דקהלתינו". אולם בשו"ת חוט השני, סי' צ"א כותב ר' שמשון לבנו החות יאיר: "ואפשר כבר נודע לך שהיה נשואין שלי למז"ט יום ה' טו"ז שבט". ועל סתירה זו העיר פרופ' זימר (במקום הנ"ל סי' רל"א הע' 13), עמ' מט, ונשאר בצ"ע. אכן רגלים לדבר שבתשובה הנ"ל מדבר ר' שמשון על זיווג שלישי. (א) הרבנית פיגא נפטרה ב' תכ"ז ואילו ר' שמשון נפטר ער"ח אייר ת"ל, הוא חי איפוא ארבע שנים אחריה. (ב) בשנת תכ"ג לא חל ט"ז שבט ביום ה' אלא ביום ו'. (ג) בשנה שלאחר פטירת מרת פיגא, שנת תכ"ז, חל ט"ז שבט ביום ה' (וכן בשנת ת"ל). (ד) ר' שמשון כותב בתשובה הנ"ל: "כתבך הנכתב כ"ח טבת קבלתי ח' שבט, ומרוב טרדות מחמת חתונתי לא יכולתי להשיב לך אז, ואפשר כבר נודע לך שהיה נישואין שלי למז"ט יום ה' ט"ז שבט. וכמה הרפתקאות ותלאות

בריילפט

בריילפט²⁰, הוא שבת שיש בו נשואין²¹. אז בשבת שחרית, כשמגיעין בנשמת למי ידמה לך²⁶, שותק המנגן, ואז הרב יוצא מב"ה, והקהל אחריו²⁷, ובאין לפני פתח בית

הנהגות

בריילפט. אז ר' מאניס מול²² ליל ג', ועושים ב' [סעודת (ק)] סבלונות, דהיינו ליל ד', תוך סעודת סבלונות, שולח החתן סבלונות לכלה, ובליל ה', תוך הסעודה, שולח הכלה סבלונות לחתן. ובב' לילי סבלונות החתן יוצא מב"ה כשמגיע החזן לתחנון, [נוחזר ונכנס אחר שאמרו תחינות בב"ה (ק)]²³; כלעיל בסי' ר"ל. וביום ו' [ק], סמוך לשבת²⁴, עושין החופה. ובאותה לילה, אינו קורא קרואים רבים²⁵, רק קרובי' ושכני' [ורב וחזן ושמש (ק)] וסרבי, ומי שירצה, כה"ג. ומשוררין שבע ברכות²⁵, ומשכיבין לחתן ולכלה בליל ו' ובליל ז', כבכל לילי חתונה, כדלעיל בסי' רל"א. אם החתן ואם הכלה מחלקין צוקר, בעת ששוכבין חתן וכלה, כנהוג, בליל ז', ולא בליל ו' (ה). בשני הלילות (ק).

סעודת החתונה ושמחתה נעשו כבר ביום ד'. וכן היוצרות של שבת נשואין שנדפסו במחזורים ישנים, והפטרת שוש אשיש של חתן הנזכרת בפוסקים, כולם שייכים דוקא לשבת נשואין. וראיתי רבים משתכשים בזה. ועי' עוד להלן הע' 65.

22. עי' לעיל סי' רכ"ט, שסעודה זו עושים בלילה שלפני ליל הסבלונות.

23. במגנצא נהגו לעשות את החופה וז"ב בע"ש בבוקר, עי' ה' נשואין; אבל ברוב הקהילות עשאו סמוך לכניסת שבת, עי' לקט יושר, או"ח, עמ' 44; שו"ת רמ"א, סי' קכ"ה.

24. כי זו אינה עיקר סעודת נישואין, ואת הסעודה החשובה עושים למחרת למנחה, עי' להלן בהגהה.

25. עי' להלן הע' 82.

26. עי' לעיל סי' קצ"ו, שבמקום זה אומרים לפעמים פיוטים. ולמנהג אושטרייך-פולין אמרו גם בשבת נשואין בתוך נשמת פיוט "ישרים". עי' מנהגים לר"א טירנא, מהד' מכון ירושלים, עמ' קסג-קסו; מנהגים בסוף לבוש החור, סעי' ב', ה', ז'. ובאשכנז אמרו בשבת נשואין פיוט קודם ברכו, כמבואר להלן. ועי' שו"ת הרשב"א, ח"א, סי' תס"ט.

27. במחזור ויטרי, סי' תע"ז כתוב: "ובשבת שחרית לאחר שהשלים הסדר עם הציבור הולך [החתן] לבית הכנסת ושושבינין אחריו... ולאחר שקראו פסוקי זמרה עומד שליח ציבור ומתפלל". משמע מזה שבצרפת בזמן ההוא הגיע החתן לביה"כ לפני פסוד"ז, אחר שהשלים הפרשה עם הציבור, כלומר אחר שקרא שמו"ת, עי' ברכות ח, ב. אולם במהרי"ל כתוב: "שבת שחרית. כשיסיימו פסוקי דזמרה.

20. Breiluft, Brailuft, Brautloft, חתונה. (השוה לעיל סי' רכ"ז הע' 48). "בריילופט" נזכר כבר בלקט יושר, או"ח, עמ' 44. וראה י' מייטליס, מלים בניב הגרמני העילי הביניימי, נספח לס' מדרש לפרקי אבות ביידיש קמאית לאנשל לוי, ירושלים תשל"ט, עמ' 194.

21. אע"פ שהמילה בריילפט ביאורה "חתונה" גרידא, נראה שהושרש לקרוא לשבת נשואין בשם זה, כי בדורות הקודמים היו עושין את כל החופות בימי ו' (עי' לעיל סי' רכ"ט הע' 1), ושמחת הנשואין היתה אז נעשית בשבת, לכן הורגלו לקרוא לשבת של שמחת הנשואין בשם "בריילפט" — "חתונה" סתם, עד שבדורותיו של ר"י שמש שנהגו בהם לעשות את רוב החופות בימי ד' (עי' שם), היו מכנים רק את שבתות שמחת הנשואין בשם בריילפט. עי' מנהגים ביידיש, ה' שבת הגדול, ה' ל"ג בעומר, ה' שבת נחמו, ה' ד' פרשיות; מקור חיים (בכרך) סי' נ"א סעי' ה'; סדר בריילפט דפד"מ משנת תס"א. שבת זו היתה מכוונה גם בשם "שושבינות" (בגלל עליות השושבינים, כמבואר להלן), עי' יוסף אומץ, סי' תקי"ט, תקצ"ג, תתקי"ט ועמ' 332; סדר בריילפט דפד"מ.

כל מנהגי שבת שאחר הנשואין שנמצאים בספרי הראשונים (עי' מעשה הגאונים, סי' ס"א; מחזור ויטרי, סי' תע"ז-תצ"ז; רוקח, סי' שנ"ה; מהרי"ל, ה' נשואין) מדברים על שבת בריילפט ולא על שבת שענק וויין, כלומר על שבתות שהחופה נעשתה בערביהן וסעודת החתונה ושמחתה נערכות בשבתות עצמן, ולא בשבתות של ז' ימי המשתה כשהחופה